

працівникам апарату суду та іншим особам у випадках виникнення екстремальних ситуацій;

- надання консультативної та практичної допомоги працівникам судової установи (суддям та працівникам апарату суду) у взаємодії з різними верствами населення, в тому числі з представниками ЗМІ.

Землянська О.В., професор кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор

ПИТАННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Судово-психологічна експертиза (СПЕ) являє собою дослідження, оцінку явищ державно-правової дійсності фахівцем у галузі психології. У сучасному суспільстві психолог усе частіше виступає як експерт із питань оптимального використання людського чинника у виробництві, управлінні, навчанні, охороні здоров'я, правоохоронній та іншій діяльності. СПЕ пов'язана з багатьма галузями психологічної науки (загальною, віковою, інженерною, медичною, педагогічною, юридичною). Особливо важливу роль психологічна експертиза відіграє в юриспруденції. Від її результатів часом залежить характер і зміст прийнятого у судової інстанції рішення про характер і обсяг відповідальності, форми і засобу впливу на правопорушника й ін. СПЕ традиційно використовується в кримінальному, цивільному й адміністративному процесах. Головною інстанцією в них виступає суд або суддя і спеціальне психологічне знання потрібне для забезпечення ефективності діяльності, у першу чергу, цих органів і офіційних осіб. На СПЕ поширюються ті загальні положення, котрі зафіксовані в чинному законодавстві і передбачають призначення експертизи взагалі.

Ми вважаємо, що СПЕ можна розглядати як комплексний метод дослідження особистості підекспертної особи у правовому полі, що спирається на системний підхід [2-3]. Системний підхід, зростання ролі системного знання були визначені як новими потребами розвитку наукового знання, так і практичними потребами більш широкого плану. Накопичення і поглиблення наукового знання, його диференціація й інтеграція ведуть до більш глибокого розуміння досліджуваних явищ. Водночас, картина ця стає усе більш складною і динамічною. Природно, наукова методологія повинна була знайти відповідні форми для вираження цих складних структур, залежностей і відносин, тому системні уявлення виявилися дуже своєчасними [1]. Сутність системного підходу у вивченні об'єктивної реальності полягає в тому, що об'єкти пізнання розглядаються як цілісні утворення. Цілісність є результатом *інтеграції* частин цілого, це поняття відбиває процес і механізм об'єднання частин, набування комплексу інтегральних сукупних якостей. Будь-яка система може розглядатися як частина іншої більшої системи, системного комплексу. *Системний комплекс* - це цілісне складове явище, коли сама система складається з двох або декількох самостійних, але взаємозалежних систем. Системний комплекс при проведенні СПЕ може бути поданий, наприклад, у системі: «злочинець – потерпілий – свідки – навколишнє середовище». У системі предметом вивчення стають її структура, закони з'єднання частин у ціле, її внутрішні механізми й інтегральні закономірності. У *системному комплексі* діють *ієрархічні зв'язки*, взаємодії і відносини двох або декількох систем. Цілісність комплексу - це вже не органічна цілісність, а тільки *єдність* взаємодіючих систем (наприклад, водія й автомобіля; особистості і групи). Принцип ієрархії систем у системному комплексі є дуже продуктивним для СПЕ. Системний підхід дозволяє нам особистість підекспертного як систему індивідуально-психологічних особливостей ввести в системний комплекс, що включає інших осіб і систему ситуаційних чинників. Об'єктом вивчення СПЕ є особистість як суб'єкт правосвідомості й учасник певних взаємодій, взаємовідносин, у тому числі і правовідносин.

Завдання СПЕ полягає насамперед у дослідженні і виділенні психологічних закономірностей поведінки особистості в умовах правопорушення, а також побудові «психологічного портрета» підекспертної особи. Системний підхід у СПЕ дозволяє нам встановити механізм детермінуючого впливу соціального середовища на правомірну або протиправну поведінку людини і соціальних груп.

Для розкриття причинно-наслідкових зв'язків у поведінці особистості при проведенні СПЕ дуже важливим вважається урахування такого поняття, як *системоутворюючий чинник*. У поведінці людини в якості системоутворюючого чинника можуть виступати мотиви, цілі, задача, установки, міжособистісні відносини, емоційні стани. Вивчаючи полісистему, до якої в якості структурних елементів входять факт злочину, той, хто потерпів, правопорушник, свідки, важливо зрозуміти, який системоутворюючий чинник став для цієї системи головним. Нами розроблена схема системного аналізу особистості (по кримінальним справам), яка використовувалася при проведенні СПЕ, згідно з якою, аналізуються: вплив макросередовища – суспільства (умови і рівень розвитку підекспертної особи, умови життя та праці, особливості спілкування з оточуючими, патерни поведінки, забезпечення прав і свобод тощо); умови морально-правової соціалізації суб'єкта злочину – особистості злочинця; умови морально-правової соціалізації об'єкта злочину – особистості потерпілого; ситуація злочину, її хронотопічні характеристики (час і місце злочину), ступінь її складності в залежності від структури, динаміки, особистісної значимості ситуації; показання осіб, що мають інформацію щодо злочину та його учасників (нейтральних та заінтересованих: свідків, потерпілих, злочинців).

Перелік використаних джерел

1. Землянська О. В. Особистість як об'єкт судово-психологічної експертизи : Монографія / Землянська О. В. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 367с.